

Igal aastal raputavad Eesti ühiskonda dramaatilised õnnetused nagu gaasilekkes hukkunud lapsed või naabrite tülis ema kaotanud väikelapsed. Õnnetusi, mis ei jõua ajalehtede esikaantele, juhtub paraku aga palju sagedamini. Selliste sündmuste järel vajavad psühholoogilist emotsionaalset ja sotsiaalset tuge nii otsesed kannatanud, kui ka lähedalseisjad. Psühhosotsiaalse kriisiabi koostöömudel töötati välja disainmõtlemissel.

Probleem, mida lahendasime

Sellised traumaatilised sündmused nagu tulistamisjuhtum kortermajas, gaasiõnnetus, kus elu kaotas terve pere, noore inimese suitsiid vms mõjutavad erineval viisil väga paljusid inimesi. Sageli vajavad selliste sündmuste järgselt inimesed psühholoogilist emotsionaalset ja sotsiaalset tuge, sest abita jäämine võib tekitada hilisemaid vaimse tervise probleeme. Abi võivad vajada nii otsesed kannatanud ja ellujäänute lähedased, aga mõjutatud võivad saada ka sündmust pealt näinud inimesed, töökaaslased, sõbrad ja abistajad jne.

Otsisime 2021. aasta avaliku sektori innovatsiooniprogrammis koostöös Sotsiaalkindlustusameti (SKA), Politsei- ja piirivalveameti (PPA), Võru Linnavalitsuse, Sotsiaalministeeriumi ja Harjumaa Omavalitsuste Liiduga vastust küsimusele – kuidas võiks koostöös toetada kriisisündmustes kannatanuid, nende lähedasi, pealtnägijaid või muul viisil sündmusest mõjutatud ja häiritud inimesi.

Järeldused, milleni jõudsime intervjuude ja välitööde käigus

Esimese kuud tegelesimegi nii abivajajate kui ka abistajate vajaduste välja selgitamisega. Tegime hulga intervjuusid traumaatilisi sündmuseid läbi elanud inimestega, nende lähedastega, kohalike omavalitsuste töötajatega jt. Saime kiirelt aru, et tihti info traumaatilisest sündmusest ei jõuagi kohalike omavalitsuste töötajateni ja isegi kui jõuaks, siis tihti ei ole teadmisi, keda ning kuidas traumaatiliste sündmuste järgselt aidata.

Inimlik on eeldada, et peale selliseid sündmusi jõuavad kõik inimesed lihtsalt abini, intervjuudest aga selgus hoopis muud. Lauset „*sellist ei piisa kui öeldakse, et kui sul on mure, siis mine räägi*”, kuulsime mitmel korral. Saime teada, et paljud inimesed ei hakka ise kunagi abi küsima - seda takistab häbi, teadmatuse enda abivajadusest ja ka raskused õige abini jõudmisel. Toodi välja, et abi saamine oli raskesti kättesaadav, sõltudes mõnel juhul isiklike tutvuste olemasolust või oli vaid kitsale abivajajate ringile, kuigi abivajadus oli ka teistel („*ilmselt pakuti abi neile kes olid veel otsesemalt seotud*“, „*sõbrad oleksid abi vajanud*“). Abi ei peaks otsima, abi ei peaks olema võimalus, vaid iga inimese põhiõigus!

Selgelt eristus see, et abi andmine oli ebaühtlane ja puudus koordineeritus. Abi osutajad üksteise tegemistest ei teadnud, kõiki abivajajaid ei märgatud või jäeti tähelepanuta. Asutused, kellel oli kriisiplaan, tulid paremini toime, kuid oli asutusi, kus see ei olnud väga hästi läbi mõeldud („*Kriisiplaan oli justkui evakueerimisplaan*“, „*Plaan arvestas turvalisuse riske, aga mitte vaimse tervise seotud riske*“).

Leiti, et abi osutamine oli ühekordne või lühiajaline, kuigi abivajadus oli pikem, vahel isegi aastaid („*Abi jätkus 3-4 kuud, hiljem abi vaibus*“). Toodi välja, et abi ei ole 2-3 kohtumisest, toetus peab olema järjepidev ja pikaajaline („*Kriis on lainetena ja tuleb uuesti, abi vajadus hilisemates faasides oli puudu*“, „*Alles u 9 kuud hiljem tekkisid organisatsioonis konfliktid, enne justkui tundus et minnakse eluga edasi*“).

Intervjuude tulemusel saime kinnituse, et info traumaatilisest sündmusest ei jõua kohalike omavalitsuste töötajateni ja sageli puuduvad töötajatel teadmised, kuidas ja kui pikalt traumaatiliste sündmuste järgselt aidata. Kuivõrd kõikidele tõstatunud kitsaskohtadele mahti ja ruumi tegelemiseks ei olnud, valisime välja 3 probleemi, millele hakkasime lahendusi otsima:

Kuidas informatsioon traumaatilisest sündmusest jõuaks kohalike omavalitsuste töötajateni ja Sotsiaalkindlustusameti ohvriabisse;

1. kuidas kohalike omavalitsuste töötajad teaksid, mida teha;

2. milline oleks kohaliku omavalitsuse, Politsei- ja Piirivalveameti ja Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi koostöö, et kõiki traumaatilisest sündmusest mõjutatud inimesi üheskoos abistada.

Lahendus: Psühhosotsiaalse kriisiabi koostöömudel

Lahendusena lõime koostöömudeli, kus joonistasime üles ja leppisime kokku, kes millises järjekorras tegutseb ja omavahel infot edastab. Selleks, et kohalike omavalitsuste töötajad teaksid, mida teha ja oskaksid asuda kiirelt tegutsema, kui ta on saanud info tema piirkonnas juhtunud traumaatilisest sündmusest, lisasime kohalike omavalitsuste kriisiplaanidesse psühhosotsiaalse osa ja tegime töötajatele abistava tööriistana lühikese *check-listi* konkreetsete tegevustega, kuhu helistada, mida teha, et oleks vähem segadust ja peata olekut. Selleks, et kohalikud omavalitsused, PPA ja SKA saaksid omavahel sündmuse järgselt operatiivselt infot vahetada ja ühises infovahetuses olla, võtsime kasutusele SitRep veebikeskkonna, mis ongi mõeldud reaajas sarnase info vahetamiseks.

Koostöömudeli testimine

Neid lahendusi testisime sügisel Elva ja Rakvere valdades. Mõlemal vallal oli suur huvi katsetada just seetõttu, et nad asuvad suurtest tõmbekeskustest eemal, kus abi ei pruugi kergesti kättesaadav olla.

Esialgu leppisime kokku, et katsetame kahe kuu jooksul kindlate sündmuste puhul, alaealiste surmaga lõppenud õnnetusjuhtumid, koostöömudeli toimimist. Piloteerimise ajal nimetatud valdades sarnaseid sündmuseid küll ei toimunud, aga saime väljatöötatud lahendusi katsetada Elvas toimunud Eesti Raudtee ja Päästeameti ühisõppusel. Kokkuvõtvalt võib nentida, et tänu eelnevale tööle, olid osapooled üksteise tegemistest teadlikud ning igaühel oma sammud teada, see tegi abistamise lihtsamaks.

Piloteerimise tulemused võib kokku võtta nii:

- teema on oluline ja vajalik ning teadlikkus psühhosotsiaalsest abist on väike;
- vajalik on igas piirkonnas vähemalt 1 nimetatud valdkonna põhjaliku ettevalmistusega töötaja olemasolu.

Innovatsiooniprogrammis leitud lahendusi oleme Sotsiaalkindlustusametis kasutanud Ukraina kriisis. Hädaolukordade ja suursündmuste lahendamine eeldab heade juhtimisotsuste tegemiseks kiire informatsiooni kättesaadavust ja olukorrateadlikkust. Tänu sellele et jõudsime vahetult enne pagulaskriisi algust SKA-s Sitrep veebikeskkonna¹ kasutusele võtta, läks koostöö partnerasutustega lihtsalt. Täna on see oluline töövahend, ilma milleta ei kujuta kriisitööd ette. Koostöömudeli oleme kirja pannud ohvriabiseaduse eelnõusse ja sarnast mudelit oleme katsetanud ka juba Ukraina kriisitöös psühhosotsiaalse kriisiabi suunal.

Innoaastale tagasivaatavalt võib öelda, et programmi formaat ja teenusedisaini lähenemine oli suureks abiks. Saime ühe laua ümber istuma, vestlema ja küsimusi küsima erinevate asutuste eksperdid. Töötasime koos ühise eesmärgi nimel ning teadsime, et oleme kõik julged katsetama. Nüüd jääbki vaid alustada järgmise etapiga ja viia täiustatud lahendused „päris maailmas“.

Projekti mentor: Krõõt Kroonmäe (Sotsiaalkindlustusamet)

Projektijuht: Helen Alton (Sotsiaalkindlustusamet)

Tiimi liikmed: Airi Mitendorf Sotsiaalministeerium, Heleri Olo Sotsiaalkindlustusamet, Kristel-Liis Kaunismaa Politsei- ja Piirivalveamet, Maie Liblik Harjumaa Omavalitsuste Liit ning Kristi Asser ja Toomas Sarapuu Võru Linnavalitsusest.

¹ SitRep veebikeskkond on siseministeeriumi haldusalas loodud veebikeskkond, mille eesmärgiks on info liikumise tagamine riigi, kohaliku omavalitsuse ja/või hädaolukordi lahendamist juhtivate eraõiguslike isikute vahel.